

Social Work & Education

© SW&E, 2018

Ольга Сорока,

доктор педагогічних наук,
доцент,
кафедра соціальної педагогіки і
соціальної роботи
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,

м. Тернопіль, Україна
sorokaolga175@gmail.com

УДК: 364-3/-78

DOI: 10.25128/2520-6230.18.2.7

Article history:

Received: March 31, 2018

1st Revision: May 20, 2018

Accepted: May 30, 2018

Сорока, О. (2018). Діагностика соціальної активності майбутніх соціальних працівників, *Social Work and Education*, Vol. 5, No. 2., pp. 66-76.

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. У статті проаналізовано загальні підходи до проблеми соціальної активності особистості. У процесі дослідження представлено різні наукові підходи до сутності поняття «соціальна активність», що є системною соціальною якістю; загальною характеристикою особистості, складною структурою. Встановлено, що соціальна активність розкривається в системі потреб, мотивів, настанов, інтересів, що обумовлюють здійснення певних дій. Представлено сутнісні характеристики соціальної активності студентів – майбутніх соціальних працівників.

Метою наукової роботи є представлення результатів емпіричного дослідження щодо діагностики соціальної активності студентів II-IV курсів – майбутніх соціальних працівників Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Діагностику соціальної активності проведено за допомогою комплексу методик: методики Е. Степанова на визначення рівня громадської активності, методики Л. Байбородової на визначення наявності мотивів студентів щодо їхньої участі у діяльності студентського самоврядування; методики М. Рожкова на визначення рівня соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості. Результати діагностики засвідчили переважання у студентів примусової та активно-виконавчої активності, колективістських і особистісних мотивів, середнього рівня соціальної активності та адаптованості, переважання гуманістичних цінностей.

Ключові слова: соціальна активність, моніторинг, майбутні соціальні працівники.

Вступ

У сучасній складній соціально-економічній ситуації життєдіяльності студентської молоді, яка характеризується переважною соціальною пасивністю, споживацьким ставленням до навколишнього світу, відсутністю умінь самостійно ставити та продуктивно розв'язувати складні завдання, працювати в команді, запобігати конфліктам, особливої актуальності набуває формування соціально активної життєвої позиції студентів. Це, в свою чергу, актуалізує необхідність дослідження соціальної активності студентської молоді, особливо це стосується майбутніх соціальних працівників. Ми пояснюємо це тим, що, по-перше, соціальний працівник є однією з найважчих професій типу «людина–людина», оскільки специфіка його професійної діяльності вимагає високого рівня стресостійкості при розв'язанні проблем різних незахищених верств населення та «проблемних» клієнтів. По-друге, система вищої професійної освіти має створити умови для успішної адаптації майбутніх фахівців соціальної сфери в соціумі, формування ціннісних орієнтирів і настанов, практичних умінь і навичок соціально-активної поведінки, продуктивної взаємодії із соціальним середовищем. По-третє, професія «соціальний працівник» зосереджена на допомозі людям, які її потребують, що в свою чергу корелює із завданням соціальної активності – принесення користі іншим людям і суспільству загалом.

Підтримуючи вітчизняних дослідників (Кратко А., Якуба Е., 1996), ми переконані, що найважливішими ознаками соціальної активності майбутніх соціальних працівників є сильне, стійке прагнення впливати на соціальні процеси в суспільстві та реальна участь у громадських справах, яка продиктована прагненням змінити, перетворити або, навпаки, зберегти, зміцнити соціальний порядок, його форми.

Мета – діагностувати наявність соціальної активності у майбутніх соціальних працівників.

Завдання дослідження: розкрити суть поняття «соціальна активність»; представити сутнісні характеристики соціальної активності майбутніх соціальних працівників; провести діагностику соціальної активності майбутніх соціальних працівників.

Методологія дослідження

Під час визначення досліджуваної проблеми ми застосовували методи аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення, теоретичні методи, пов'язані з вивченням наукової літератури, періодичних видань, довідкову педагогічну, психологічну літературу. Пошук інформації здійснювався в електронних базах даних, таких як Google Scholar, Web of Science, українських і зарубіжних веб-сайтах, присвячених проблемі соціальної активності.

Дослідно-експериментальну роботу було побудовано за такою логікою: спочатку проведено теоретичний аналіз проблеми (розкрито зміст поняття «соціальна активність»; представлено наукові підходи до виокремлення сутнісних характеристик соціальної активності особистості); розроблено методiku проведення моніторингового дослідження для визначення соціальної активності студентів – майбутніх соціальних працівників. Дослідження було проведено зі студентами

другого, третього, четвертого курсів спеціальності «соціальна робота» факультету педагогіки та психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наявність громадської активності студентів ми перевіряли за допомогою методики Е. Степанова, адаптованої до нашого дослідження. Наявність мотивів студентів щодо їхньої участі у діяльності студентського самоврядування ми визначали за допомогою методики Л. Байбородової. Визначення рівня соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості студентів було виявлено за допомогою методики на вивчення соціалізованості особистості М. Рожкова, адаптованої до нашого дослідження.

Основна частина

Загальні підходи до визначення суті «соціальної активності» представлені у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, С. Грабовська, С. Чолій розглядали соціальну активність в якості одного з критеріїв успішної соціалізації особистості. М. Твердохлеб наголошує на необхідності педагогічно-коректного супроводу процесу формування соціальної активності молодших школярів. М. Уйсімбаєва вивчала соціальну активність старшокласників як чинник суспільного розвитку. В. Мордкович досліджував соціальну активність як наукову категорію, що базується на потребах та інтересах індивіда.

Встановлено, що науковці по-різному визначають структурні компоненти соціальної активності. Так, С. Абрамова зосередила увагу на компонентах соціальної активності старших підлітків – соціальній обізнаності, просоціальній спрямованості та просоціальному поведженні. О. Тельна в якості складових соціальної активності виокремила стійкі особистісні якості, процес діяльності, умови й фактори соціальної ситуації, в якій діє індивід.

Особливості формування і розвитку соціальної активності вивчали різні вчені. Так, Н. Клімкіна запропонувала здійснювати формування соціальної активності підлітків із неповних сімей на засадах етновиховної практики. В. Косовець досліджував проблему розвитку соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села. А. Лопухівська обґрунтувала важливість формування соціальної активності учнів малочисельної сільської школи, залучаючи їх до культурних цінностей. Аналізуючи соціальну активність студентської молоді, А. Мурзіна, Н. Солодюк наголошували на необхідності її формування у педагогічному процесі з урахуванням спрямованості вищого навчального закладу.

Незважаючи на широке вживання останнім часом терміну «соціальна активність» однозначного його тлумачення поки немає. Науковці по-різному трактують це поняття (табл. 1).

Отже, при різноманітності підходів до розуміння сутності «соціальної активності», яку розглядають як якість, характеристику, складну структуру, дослідники єдині у поглядах, що соціальна активність розкривається в системі діючих потреб, мотивів, настанов, інтересів, що обумовлюють здійснення певних дій. Тим самим активність спонукає людину до опанування навколишньої дійсності.

Проведений аналіз терміну дав змогу визначити *«соціальну активність майбутніх соціальних працівників» як інтегративну якість особистості, що*

ґрунтується на системі ціннісних орієнтацій, цільових установок і виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси у суспільстві; реалізується у цілеспрямованій, свідомій, соціально значущій діяльності. Вважаємо, що соціальна активність – це така спеціально організована діяльність, у ході якої студенти набувають позитивний соціальний і творчий досвід, отримують уміння і навички соціальної компетентності та реальних дій у суспільстві.

Таблиця 1

Визначення «соціальної активності» з різних наукових підходів

Автор	Змістове наповнення поняття «соціальна активність»
В. Воднік, Г. Клімова, Н. Осипова	Системна соціальну якість, у якій виявляється та реалізується рівень її соціальності, тобто глибина та повнота зв'язків особистості із соціумом, рівень перетворення особистості на суб'єкта суспільних відносин (Осипова Н., Воднік В., Клімова Г., 2003)
С. Грабовська, С. Чолій	«Загальна характеристика особистості, яка реалізується у соціальній поведінці (яка може здійснюватися як усвідомлено, так і імпульсивно, в пориві емоцій, знічев'я, з конформістських міркувань) та у соціальній діяльності (що здійснюється цілеспрямовано, виходячи зі свідомо поставленої мети, за більш чи менш чітко побудованим планом)» (Грабовська С., Чолій С., 2010, с. 175)
В. Косовець	«Складна структура, що характеризується потребою до дії, реалізується в соціально-значущій діяльності, спрямованій назовні, і якій притаманні соціально-ціннісні вчинки і поведінка; інтересами, що відображають особистісні утворення, які інтегрують раціональне й емоційне начало і які визначають спрямованість людини на предмети і явища дійсності, а також мотивами її дій (Косовець В., 2009, с. 86)
В. Мордкович	«Суттєва суспільна якість людини, що виявляється у здатності суб'єкта до цілеспрямованої взаємодії з середовищем, у здатності, яка базується на її потребах і інтересах, є внутрішньою готовністю до дії і проявляється як усвідомлена і енергійна діяльність, спрямована на перетворення різних областей дійсності і самих соціальних суб'єктів» (Мордкович В., 1976, с. 15)
Л. Орбан-Лембрик	«Глибинні, різнобічні зв'язки особистості із соціумом, рівень реалізації як суб'єкта суспільних відносин» (Орбан-Лембрик Л., 2003)
М. Твердохліб	Форма прояву найважливішої якості особистості, у якій віддзеркалюється свідомо-діяльнісне ставлення людини до навколишнього світу, здатність до перетворення соціуму та самоздійснення, обумовлене внутрішніми спонуканими людини, її ціннісними орієнтаціями (Твердохліб М., 2007)
О. Тельна	«Якість особистості, яка виявляється в суспільно значущій діяльності, має складну структуру й включає в себе потреби, мотиви, зацікавлення, установки тощо» (Тельна О., 2011, с. 53)

Підтримуючи С. Чернету (Чернета С., 2015), показниками соціальної активності студентів – майбутніх соціальних працівників, вважаємо самостійність, незалежність, прояв ініціативи, повагу до відмінностей у поглядах, смаках, емпатію,

рефлексію, критичність, чітку громадянську позицію. Названі показники пов'язані з сильним та сталим прагненням особистості впливати на соціальні процеси й участь у студентських та суспільних справах.

По-іншому визначає сутнісні характеристики соціальної активності С. Абрамова (Абрамова С., 2013). Це самодетермінація (потреби, самоусвідомлене спонукання, готовність до діяльності) та соціальна взаємодія (взаємозв'язок особистості з соціумом, який виявляється в пізнанні, спілкуванні, соціально продуктивній діяльності, результатом чого є розвиток особистості й соціального середовища).

Цікавим у контексті нашого дослідження є виокремлення сутнісних характеристик соціальної активності сучасних студентів А. Мурзіною та Н. Солодюк, до яких були віднесені:

- готовність до здобуття соціально-професійних знань;
- наявність соціально орієнтованих мотивів соціально-спрямованої і професійної діяльності, що формуються на основі отриманих професійних знань і виражають суб'єктивне ставлення до діяльності;
- спрямованість на розширення соціально значущих форм і сфер діяльності (створення проектів, участь у волонтерській, громадській, професійній, творчій діяльності тощо);
- ініціація власної активності в процесі професійного становлення і активності свого оточення;
- здатність аналізувати і оцінювати мотиви своєї практичної діяльності і її результати;
- можливість прогнозувати і планувати подальшу практичну соціально значущу діяльність на основі отриманих результатів (Мурзіна А., Солодюк Н., 2012).

Мета соціальної активності – принесення користі іншим людям чи суспільству загалом (Грабовська С., Чолій С., 2010). У свою чергу, метою соціальної активності студентів – майбутніх соціальних працівників, може бути участь у різних сферах соціально корисної діяльності – молодіжних громадських об'єднаннях, волонтерстві, освітніх та соціальних програмах. Це дасть змогу отримати молодим людям знання, уміння і навички організаторської роботи, розвинути лідерські якості і здібності, що у майбутньому допоможе у професійній та громадській діяльності.

Для визначення рівня соціальної активності майбутніх соціальних працівників нами було проведено емпіричне дослідження, яке у згорнутому вигляді може бути представлено, зокрема, у таких аспектах. Об'єктом дослідження були 41 студент факультету педагогіки та психології спеціальності «соціальна робота» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Для проведення моніторингового дослідження були обрані студенти 2–4-их курсів щоб визначити, чи змінюється їхня соціальна активність під час навчання у вищому навчальному закладі. Студенти-першокурсники не були залучені до експерименту, оскільки на першому курсі відбувається адаптація до умов вищого навчального закладу.

Моніторингове дослідження проводилося за допомогою методики Е. Степанова на визначення громадської активності студентів; методики Л. Байбородової на виявлення мотивів студентів щодо їхньої участі у діяльності

студентського самоврядування; методики М. Рожкова на вивчення соціалізованості особистості студента.

Згідно з методикою Е. Степанова на визначення активності студенти були розподілені за п'ятьма орієнтирами:

— 1-й орієнтир (висока активність) – студент є ініціатором і організатором більшості справ у колективі, є прикладом у виконанні громадських доручень, вимагає сумлінного ставлення до них своїх товаришів, наполегливо бореться і мобілізує інших на виконання цілей і завдань колективу;

— 2-й орієнтир (хороша (активно-виконавська) – студент бере участь у справах групи сумлінно, охоче, але рідко буває їх організатором, не вимагає відповідального ставлення до громадських доручень від інших, поділяє погляди колективу, але слабо їх відстоює;

— 3-й орієнтир (середня (пасивно-виконавська) – студент задовільно виконує доручення на прохання викладачів, про товаришів відгукується, але без особливого бажання, найчастіше займає позицію пасивного спостерігача або виконавця;

— 4-й орієнтир (низька) – студент неохоче виконує доручення, бере участь в громадській роботі лише при наявності наполегливих вимог з боку викладачів і одногрупників, байдужий до справ колективу та участі в них інших;

— 5-й орієнтир (не проявляється) – студент усіяко ухиляється від доручень, участі в громадських справах, проявляє безвідповідальність, часто нехтує інтересами свого колективу і одногрупників.

Результати методики на визначення громадської активності Е. Степанова, адаптованої до дослідження, представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Соціальна активність студентів (за методикою Е. Степанова)

Активність студентів	гр. СР-21		гр. СР-31		гр. СР-41	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Висока (організаторська)	1	8,3	3	21,5	4	26,6
Хороша (активно-виконавча)	3	25	5	35,7	5	33,4
Середня (пасивно-виконавча)	3	25	3	21,5	2	13,4
Низька (примусова)	4	33,4	2	14,2	4	26,6
Не проявляється	1	8,3	1	7,1	-	-
Загалом	12	100	14	100	15	100

Діагностика вивчення громадської активності студентів показала, що лише у одного студента другого курсу (8,3 %), у 21,5 % студентів третього курсу (гр. СР-31) і 26,6 % студентів четвертого курсу (СР-41) була визначена висока активність. У третини респондентів (35,7 % і 33,4 %) 3–4-х курсів ми спостерігали активно-виконавчу активність. Половина респондентів гр. СР-21 відзначилися хорошою (25 %) та середньою (25 %) активністю. Середній рівень активності був виявлений у 21,5 % студентів гр. СР-31 і 13,4 % студентів гр. СР-41. Нажаль, доволі вагомий показник низької активності ми визначили у 33,4 % студентів другого курсу, 14,2 % студентів третього курсу і 26,6 % студентів четвертого курсу. Ніяк не проявили свою активність двоє студентів другого і третього курсів – 8,3 % і 7,1 % відповідно.

Зазначимо, важливим фактором, що впливає на рівень соціальної активності студентів, є виявлення мотивів їхньої участі у діяльності студентського

самоврядування, яке ми проводили за допомогою методики Л. Байбородової, адаптованої до нашого дослідження. Для цього ми запропонували студентам визначити, що саме і в якій мірі приваблює їх у спільній діяльності за шкалою від 0 до 3. Результати методики представлені в табл. 3.

Результати методики засвідчили переважання особистісних мотивів, що, на нашу думку, може бути пов'язано з бажанням проявити себе заради оцінок, гарного ставлення з боку викладачів. Наявність колективістських мотивів у студентів другого курсу (66,6 %) ми пов'язуємо з тим, що на першому курсі був сформований дружній колектив. Приблизно половина студентів четвертого курсу (46,6 %) також відзначилась високим рівнем колективістських мотивів – більшість студентів у гр. СР-41 є активними учасниками студентського самоврядування. Отримані дані підтверджують, що в колективній творчій діяльності є значний потенціал для формування і розвитку соціальної активності студентів.

Таблиця 3

Мотиваційна спрямованість студентів (за методикою Л. Байбородової)

Мотиви	гр. СР-21		гр. СР-31		гр. СР-41	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Колективістські мотиви	8	66,6	4	28,6	7	46,6
Особистісні мотиви	4	33,4	6	42,8	3	20
Мотиви престижу	-	-	4	28,6	5	33,4
Загалом	12	100	14	100	15	100

Методика на вивчення соціалізованості особистості М. Рожкова, адаптована до нашого дослідження, спрямована на виявлення рівня соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості студентів. Згідно з результатами методики, високий рівень активності продемонстрували 19,5 % студентів 2–4 курсів у різних формах діяльності (проходження практики, участь у науково-практичних конференціях, святкуванні різноманітних свят факультету, волонтерській діяльності, соціальних проектах тощо). Середній і низький рівні соціальної активності ми відзначили у 39 % і 41,5 % респондентів (табл. 4).

Таблиця 4

Визначення соціалізованості студентів (за методикою М. Рожкова)

Прояви соціалізованості	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Соціальна адаптованість	9	21,9	17	41,5	15	36,6
Автономність	16	39,1	13	31,7	12	29,2
Соціальна активність	8	19,5	16	39	17	41,5
Схильність до гуманістичних норм життєдіяльності	8	19,5	12	29,2	21	51,3
Загалом	10	24,4	15	36,6	16	39

Отже, результати дослідження засвідчили, що соціальна активність студентів підвищується під час навчання у вищому навчальному закладі. Цьому сприяють проведення різноманітних заходів. Так, хотілося б відзначити добру традицію на факультеті педагогіки та психології підготовки студентами газет після проходження різних видів практик. Ми давали студентам завдання підготувати різноманітну

друковану продукцію – листівки, бюлетені, календарі, оголошення, плакати, флаери, буклети, брошури, візитки (за вибором). Замовниками були соціальні партнери, з якими студенти співпрацювали під час проходження практики.

Ми намагалися максимально враховувати бажання студентів, даючи їм можливість самостійно обрати, в якій ролі вони хочуть себе спробувати: редактора, дизайнера, фотографа, журналіста, менеджера номера, психолога, соціолога, соціального працівника. У міру виявлення можливостей студентів у діяльності відбувалося навчання, постановка нових завдань, програвання нових професійних ролей та засвоєння соціальних навичок, необхідних для формування соціальної активності: можливості вивчати сучасний соціум, нести відповідальність за вибрану справу і доводити задумане до кінця; вчитися працювати з інформацією, проектувати власну діяльність та прогнозувати результати.

Зазначене вище дає змогу резюмувати, що соціальну активність у студентів – майбутніх соціальних працівників необхідно формувати і розвивати під час навчальної і позанавчальної діяльності. Ефективними вважаємо навчання у тренінгах, участь у волонтерській діяльності та виховних культурно-масових заходах у рамках факультету та університету.

Висновки

Отже, результати проведеного дослідження засвідчили переважання у студентів 2 курсу низької активності й колективістських мотивів. На третьому–четвертому курсах у більшості студентів була визначена активно-виконавча активність та переважання особистісних мотивів і мотивів престижу. Напрями подальшого дослідження окресленої проблеми полягають у розробці тренінгової програми для майбутніх соціальних працівників щодо розвитку соціальної активності.

Література

Абрамова, С. В. (2013). Соціальна активність старшого підлітка: сутність, структура, критерії визначення. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 17 (1), 15–22.

Грабовська, С., Чолій С. (2010). Соціальна активність в процесі соціалізації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Т. XII, ч. 1, 171–181.

Косовець, В. І. (2009). Розвиток соціальної активності молоді в умовах соціокультурного середовища села : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. К., Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 204.

Кратко, А. А., Якуба Е. А. (1996). Соціологія: Конспект книги Якуба Е. А. Соціологія. Х., Константа, 192.

Мордкович, В. Г. (1976). Социальная активность: суть и споры. *Социальная активность*. Вып. 3, 3–25.

Мурзіна, А. В., Солодюк Н. В. (2012). Соціальна активність особистості студентської молоді – пріоритетний напрямок розвитку Українського державотворення. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 4 (51), 82–87.

Орбан-Лембрик, Л. Е. (2003). Психологія управління. К., Академ-видав, 568.

Осипова, Н. П., Воднік, В. Д., Клімова, Г. П. (2003). Соціологія: підручник. К., Юрінком Інтер, 336.

Твердохлеб, М. (2007). Соціальна активність – шлях до вирішення проблеми виховання особистості XXI століття. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Випуск XXIII, 144–152.

Тельна, О. А. (2011). Формування соціальної активності незрячих учнів молодшого шкільного віку засобами рольової гри : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. К., Інститут спеціальної педагогіки національної академії педагогічних наук України, 208.

Чернета, С. (2015). Соціальна активність особистості як умова розвитку сучасного українського суспільства. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. № 1, 177–180.

DIAGNOSTICS OF SOCIAL ACTIVITY OF FUTURE SOCIAL WORKERS

Olga Soroka, *Doctor of pedagogical sciences, Assistant professor,
Department of social pedagogy and social work, Volodymyr Hnatyuk Ternopil
National Pedagogic University, Ternopil, Ukraine
sorokaolga175@gmail.com*

Abstract. It is analyzed in the article the general approaches to the problem of social activity of the individual. During research it is presented the various scientific approaches to the essence of the concept of “social activity”. That is a systemic social quality, a general characteristic of the individual, a complex structure. It is specified the term “social activity of future social workers”. It is understood as the integrative quality of the individual, based on the system of value orientations, target objects and manifested in an active life position. It is the desire to influence social processes in society. The activity is realized in a purposeful, conscious, socially meaningful activity. It is established that social activity is revealed in the system of needs, motives, guides, interests, which determine the implementation of certain actions. There are presented the substantive characteristics of social activity of students – future social workers. The complex of motives of activity, personality characteristics and appropriate skills.

The purpose of scientific work is to present the results of an empirical study. The study is based on the diagnosis of social activity of students of II-IV courses – future social workers of Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University.

Diagnosics of social activity was carried out with the help of a set of techniques: the methodology of E. Stepanov for determining the level of social activity, L. Baiborodova methodology for determining the students’ motives regarding their participation in student self-government activities; M. Rozhkov methods for determining the level of social adaptability, activity, autonomy and moral education. The results of the diagnosis showed the predominance of students of forced and active-executive activity. It also showed the collectivist and personal motives, the average level of social activity and adaptability, and humanistic values.

Key words: social activity, monitoring, future social workers.

References

Abramova, S. V. (2013). *Sotsialna aktyvnist starshoho pidlitka: sutnist, struktura, kryterii vyznachennia*. [Social activity of the senior teenager: essence, structure, criteria of determination]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodological problems of education of children and pupils' youth], issue. 17 (1), pp. 15–22. [In Ukrainian].

Hrabovska, S., Cholii S. (2010). *Sotsialna aktyvnist v protsesi sotsializatsii*

osobystosti. [Social activity in the process of socialization of personality]. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii* : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy [Problems of general and pedagogical psychology: a collection of scientific works of the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]. vol. 12, ch. 1, pp. 171–181. [In Ukrainian].

Kosovets, V. I. (2009). *Rozvytok sotsialnoi aktyvnosti molodi v umovakh sotsiokulturnoho seredovyshcha sela. Dis. kand. ped. nauk* [Development of social activity of youth in conditions of socio-cultural environment of the village: Cand. ped. sci. diss.]. Kiev, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova, 204 p. [In Ukrainian].

Kratko, A. A., Yakuba E. A. (1996). *Sotsiolohiia: Konspekt knyhy Yakuba E. A. Sotsiolohiia* [Sociology: Book's Notes Jakub E. A. Sociology]. Kharkov, Konstanta Publ., 192 p. [In Ukrainian].

Mordkovich, V. G. (1976). *Social'naya aktivnost': sut' i spory* [Social activity: essence and controversy]. *Social'naya aktivnost'* [Social activity]. issue. 3, pp. 3–25. [In Russian].

Murzina, A. V., Solodiuk N. V. (2012). *Sotsialna aktyvnist osobystosti studentskoi molodi – priorytetnyi napriamok rozvytku Ukrainskoho derzhavotvorennia* [Social activity of the personality of student youth is a priority direction of development of the Ukrainian state creation]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka* [Personality Spirituality: Methodology, Theory and Practice]. no. 4 (51), pp. 82–87. [In Ukrainian].

Orban-Lembryk, L. E. (2003). *Psykholohiia upravlinnia* [Psychology of management]. Kiev, Akadem-vydav Publ., 568 p. [In Ukrainian].

Osyppova, N. P., Vodnik, V. D., Klimova, H. P. (2003). *Sotsiolohiia: pidruchnyk* [Sociology: a textbook]. Kiev, Yurinkom Inter Publ., 336 p. [In Ukrainian].

Tverdokhlieb, M. (2007). *Sotsialna aktyvnist – shliakh do vyrishennia problemy vykhovannia osobystosti KhKhI stolittia* [Social activity – the way to the solution of the problem of personality education of the XXI century]. *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly* [Psychological-pedagogical problems of rural school]. issue 23, pp. 144–152. [In Ukrainian].

Telna, O. A. (2011). *Formuvannia sotsialnoi aktyvnosti nezriachykh uchniv molodshoho shkilnogo viku zasobamy rolanoi hry. Dis. kand. ped. nauk* [Formation of social activity of blind pupils of the junior school age by means of role-playing games: Cand. ped. sci. diss.]. Kiev, Instytut spetsialnoi pedahohiky natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 208 p. [In Ukrainian].

Cherneta, S. (2015). *Sotsialna aktyvnist osobystosti yak umova rozvytku suchasnoho ukrainskoho suspilstva* [Social activity of the individual as a condition for the development of modern Ukrainian society]. *Naukovyi visnyk Shhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky* [Scientific herald of the Lesia Ukrainka Eastern European National University]. no. 1, pp. 177–180. [In Ukrainian].

Стаття надійшла в редакцію: 10 травня 2018 р.

